دەق و پاش دەق ... گەڕانێک بە دونیای شیعریی تەیب جەباردا ....
نووسینی: دیار لەتیف

یەکەم: سەرەتا.
نووسین، سێکسکردنە بە شاراوەیی.

نووسین پەرساندنی دەقە؛ دەقیش، یارییەکی ئایرۆنییە لەگەڵ زمان. کرداری نووسین فڕێدانی تێپەڕێیەک لە پیت و وشە و ڕستە و بەتاڵکردنەوەیەکی کوێییانەی خود نییە، ئەگەر بەشێک لە خۆخاڵیکردنەوەش بێت، ئەوا بە شێوە ڕۆوتەکی بارگاوی بەکۆزانین. نووسینی ڕاستەقینە، گەڕانێکی قووڵە بە گەیشتن بە فیکر و دۆزینەوەی گۆشەنیگاکان و، خۆداماڵینە لە چەقین و بەستوویی. نووسین بەگژداچوونەوەی مەرگە، ڕووەو نەمریی. لەززەتی نووسین، ڕۆچوونە بە پنتە نادیارەکاندا و، تەنیا بکەرە بەو ساتە هەستدەکات، ڕێک وەک ئەنجامدانی سێکس. لە پاش هەر چێژە وەرگرتنێکدا لە نووسین، تاقیکردنەوەی ترسێکیشە. قووڵایی نووسین خۆهاوێژتنێکی میتافۆریانەیە بەبێ هارنس. ئەو دەمەی دەگەینە ڕاستەقینەتی نووسین، کە بە تونێلی سەرچڵییەکان تێپەڕیبێتین؛ کەواتە یەکسان دەبینەوە بە وەی، نووسین بە خۆی سەرچڵییە بە زمان.
ساڵانی حەفتاکان، یەکەم وەستگەی شیعریی تەیب جەبار بوو، ئەو سەردەمە لەگەڵ کۆمەڵێک گەنجی هۆشیار بە واقیعی سیاسیی و هەڵاوسانی قەیرانی کولتووریی، زیاتر ئاشنای فەلسەفە و ئەدەبیات دەبێت و لە بیری بوونخوازی نزيك دەبێتەوە، ئەمە وا دەکات وەک هزر بکەوێتە تۆڕی بوونگەراییەوە، بەڵام ئەگەر ورد ببینەوە لە ئەدەبیاتی شاعیر، بە گشتی ئەو کاریگەرییە بوونخوازییە، بە بەراورد کەمتر دەردەکەوێت و ناڕوونە.
لە سەرەتاکانی دەستپێکردنی دەقنووسیندا لای شاعیر، بوونگەرایی زۆرتر وەک فەلسەفەی ژیان دەردەکەوێت، نە وەک پرۆسەی نووسین. هێشتا ئەو هزرە لە نووسینی شاعیرانەیتیدا، بەکەمیش فۆرمی بە خۆیەوە نەگرتبوو.
....

چەمکی "خودا" لە چامە شیعری "ئەو ڕۆژەی من دەمرم"دا، وێناندنێکی میتافیزیکییە و، بەرەو گۆڕینی وێنەسازیی هەنگاوی نەهاویشتووە.

لەو دەقەدا، چەمکی "خودا" کاریگەرە بە هۆکاری ئایینییەوە، تاوەکوو هەر وەزیفەیەکی ئەدەبییەوە. خودای شیعریی تەیب جەبار، لەو دەقەی ناوبراودا، خودایەکی ماتریاڵە و ناو زەوینی نییە، بەڵکوو پەروەردگارێکی ئایینیی شێوە نەگۆڕاوە. دوو جۆر "من" لە دەقەکانی تەیب جەباردا هەست پێ دەکرێت، ئەوەی پەیوەندی بە سەرەتاکانی شیعرنووسینییەوە هەبێت، نموونە بۆ ئەوەشمان "لاواندنەوەی خۆڵەمێش"ە، پتر "من"ێکی کۆگەرای نەتەوەیی بە ڕووخساری دەقەکانەوە زاڵە؛ بەڵام کە دەگاتە "ئەو ڕۆژەی من دەمرم،" ئیتر بە کاوەخۆ ڕێچکەی ڕۆیشتنی چەمکی "من" پێچ بە لای "من"ێکی سەربەخۆدا" دەکاتەوە. "من"ی شیعریی قۆناغی حەفتاکانی تەیب، "من"ێکی شۆڕشگێڕە، وەک لەوەی "من"ێکی بیرکەرەوە بێت، ئەمەش بە هۆی بارودۆخی فەزای سیاسیی ئەو دەیەیەوەیە.

ساڵانی حەفتاکان، ڕۆژگاری قوربانیدانی بەشێک لە شیعرییەت بوو، لە پێناوی سەربەستی نەتەوەیەکدا. شیعر لەو ماوەیەدا، لە پاڵ خەباتی چەکەوە، بە فۆرمی دووەم ناسنامەی بەرگریکردن بوو، لە شووناسی کورد، وەک نەتەوەیەکی زوڵملێکراو. ئیتر بۆیە "من"ی ئەو قۆناغە شیعرییە چێوەدراو بەو کەشە ئاگراوییە، "من"ێکی یاخیی و خەباتکاری لێ دەردەچێت، زیاتر لەوەی "من"ێکی مەعریفی بێت؛ "من"ێکی دەستەکۆمەڵ دروست دەکات، وەک لەوەی "من"ێکی تاکگەرا.

سەرەتاکانی دەستپێکردنی نووسینی شیعریی تەیب جەبار، بە قۆناغی حەفتاکان و سەرهەڵدانی نوێگەری لە شیعر و ئەدەبی کوردیدا دەگەڕێتەوە، بۆیە یەکەم کۆمەڵە شیعری "لاواندنەوەی خۆڵەمێش" کە دەکاتە ئەو شیعرانەی کە لەو کتێبەدا نووسراون، زۆر بە ڕوونی کاریگەری بزاوتی "گرووپی کفری" بە گشتیی و لە ناویشیاندا "لەتیف هەڵمەت" بە دەقەکانەوە دیارە. لە فەزای شیعریی "لاواندنەوەی خۆڵەمێش،" زۆربەی جار دەنگی شیعریی لەتیف هەڵمەتی تێدا دەبیسترێت. بە گشتیی، لە دەقەکانی تەیب جەباردا، بە لە یەکەم کۆمەڵە شیعری "لاواندنەوەی خۆڵەمێش،" جۆرە سوریالییەتێکی درامی دەبینین، کە بەخۆی بە قازانجی دونیای شیعرگەرایی شاعیر کەوتووەتەوە. دونیابینینی شیعریی تەیب، دونیابینینێکی مرۆڤانەیە، خاوەن ڕوانینێکی تایبەتە بە خەوبینین بە بەگەردی دونیاوە.

...

دووەم: سەرەتا.

بەهای ناونیشان.

ناونیشان پێکهاتەی دیواری د□ق، ه□وڵێکە بۆ فراوانکردنی ناساندنی ڕووبەری دەق. ئەو وشانەی ناونیشان چێدەکەن، گرنگە پتر سەر بە کێڵگە لێکسیمی□کان بن، تاوەکوو کێڵگە ڕێزمانییەکان، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کێڵگە لێکسیمی□کان جیا لە کێڵگە ڕێزمانییەکان، وەکوو باخچەیەکی بژارکراو وایە، لە دڕک و داڵی کەرەستە و ئامڕازە ناپ□تف□کان. ئەو واژانەی لە دانانی ناونیشاندا بەکار دەهێنرێن، باشتر و بە بایەخترە، کورت و ئیستەتیکی و فانتازی بن. لەبار نییە ناونیشان بە تەواوی گەیەنەری مانای بوونیادی دەقەکە بێت. هیچ مەرج نییە، تەواوی ئاماژەکانی دەق، لەسەر دێڕی تێکستەکەدا کۆ بکرێتەوە.
بڕێک لە ناوەخنی ناونیشانی ئەدەبیی، لە تەمتومانیدا جوانە، بە جۆرە گرێیەکی شێلگیرەوە، پەرژینی ماناکەی بەسترا بێت. جگە لەوەش تا زۆرترین ڕادە دەبێت ناونیشان هونەریی و سەرنجڕاکێش بێت، ئەمەش بە شارەزابوون لە ژێرخانی ئەدەبیی و پاشخانی مەعریفییەوە بە چنگ دێت.

ناونیشان لای تەیب جەبار، بەسەر دوو جەمسەردا دابەش دەبێت:
جەمسەری یەکەمیان: لەو دەقانەدا ورد دەبێتەوە کە لە بازنە هزرییە شۆڕشگێڕیی و یاخییەکەیدا دەستنیشان دەکرێت.
جەمسەری دووەمیان: ئەو دەقانەن، کە لەو هزرەی ناوبرا تێپەڕیون.
ناونیشان لە جەمسەری یەکەمدا: زیاتر مەیلخوازی بەرەو هێماگەری دەشکێتەوە, ئەوەش بۆ هۆکاری کەش و هەوای ڕامیاریی و وێژەیی و کۆمەڵایەیتی ئەو سەردەمە دەگەڕێتەوە. لە جەمسەری دووەمدا: ناونیشان هیچ گەشەیەکی بە بەراورد لەگەڵ جەمسەری یەکەمدا بە خۆیەوە نەبینیوە.
ناونیشان لە جەمسەری دووەمدا: ڕیالیستە و کەمتر ڕووپۆشی هونەریی پێوە دیارە؛ ئەو خەسڵەتی نەشاردنەوەی لەشی ناونیشان وایکردووە، زۆربەی هەرە زۆری ناوەکان کتوپڕ مانا بەخش و هەواڵدەر بن؛ بە کەمترین ئارایشتی هونەریبوونەوە.
هەرچەندە لەڕووی فۆرمەوە تازەکاریان تێدا کراوە، بەڵام ئەگەر هاتبا ڕەچاوی هونەریبوونی زۆرتری تێدا کرابا، ئەودەم ئاستی ناونیشان لاسەنگ نەدەبوو، بە تەنیا فۆرم گشت مەرجی نوێخوازی نییە، بەڵکوو سەرجەم ڕەهەندەکانی دیکەش، لە ئافراندنی پانتایی نوێگەریدا بەشدارن.
...

سێیەم سەرەتا:

هێزی زمان.

توخمی زمان، کاراییەکی تەواوەتی بە دەق دەبەخشێت، “دەقی پڕ” ئەو دەقانەن بە داینەمۆی بەکارهێنانی ئەندازی□کی ناوازەی زمانەوە فەراهەم دێن. شلی زمان ڕۆحی دەق دەکوژێت، زمان کۆڵەکەی سەرەکی دەقە. هەموو تازەگەرییەک لە زمانەوە سەره□د□دات، بە گەڕخستنی زمان بە نیمچەیی، دڵی داهێنان دەمرێنێت. هەرچی بینای فۆرمە لە دەقدا، بە یارمەتی زمان بە دەست دێت. دەق هەرچۆن خاوەنی فۆرمێکی نوێ بێت، بەبێ زمانێکی بەگوڕ و تین, هێشتا ئەوە دەقێکی ناتەواوە، بە پێوەری ماناکانی تازەگەری و داهێنان.
شێواز هەموو شتێکی دەق نییە، زمان ئەو وزەیەی لە ناوخۆیدا هەیە، کە دەقێکی شێوەدار و لە هەمانکاتدا بە مانا بەرهەم بهێنێت، ئەمەش بە زمانێکی زیرەک دەکرێت. جوانی دەق لە زمانەکەیدایە، نەک بە تەنیا شێوازی بوونیادیی. زمان و فۆرم پێکەوە دەرەنجامی دەقێکی سەرکەوتوون.
زمانی شیعریی لای تەیب جەبار، تەواو لە ئاستی پێویستیدایە، زمانێکی زیندووە و توانای بەرگەگرتن و خۆژیاندنەوەی هەیە و، کرداری ئەرکی خۆی ڕاپەڕاندووە، ئەمە بە تایبەت بۆ هەردوو کۆمەڵە شیعری “ئەو ڕۆژەی من دەمرم،” ئەو شیعرانەی ئاوڕ بۆ پێشەوە دەدەن.
هەستی بەرپرسیارییەتی ب□گەڕخستنی زمان لای تەیب جەبار، بەکارلێکێکی پڕ شیعریێتەوە بەکاربراوە. چامە شیعری “ئەو ڕۆژەی من دەمرم،” یەکێکە لە جوانترین دەقەکان بە گشتی و سەرنجڕاکێشترین دەق لە مێژووی تازەی ئەم ساڵانەی ئەدەبیاتی کوردی.
چەند ناڕێکییەکی زۆر چکۆلەی تەکنیکی لەم دەقەدا بەرچاو دەکەون، کە بەدەست خستنەسەری هیچ بەهایەک لە پێکهاتەی دەقەکە ناهێنێتە خوار.
لە شوێنێکدا، دەقەکە ئاوا هاتووە:

ئەو ڕۆژەی من دەمرم،
لە پێچی کۆڵا نەکەماندا،
ئاو دەخلیسکێ و بە پشتا دەکەوێ.
دەست و پێی دەردەچێ.
ناتوانێ سەری بەرزکاتەوە،
ناتوانێ بجووڵێ.
چەند فیکە لێدەدا…
کەس فریای ناکەوێ.
دەست و پێی بهێنێتەوە جێ.

لەرەدا پێویستی نەدەکرد "دەست پێی دەردەچێ" هاتبا، لەبەرئەوەی تا ڕادەیەک لە سەرەتاوە کەدی کۆپلەکەی شکاندووە، گرنگ نەبوو ئەو ئاماژە بهاتبا، چوونکە خوێنەر لە کۆتایی کۆپلەکەدا بەری دەکەوت.
هەروەها، ڕستەی "ناتوانێ سەری بەرز کاتەوە، ناتوانێ بجووڵێ،" لەرەدا شاعیر دەیتوانی ئاوا ئەم ڕستەیە ڕێکبخاتەوە: "ناتوانێ سەری بەرزکاتەوە و بجووڵێ،" پێویستی بەوە نەدەبوو قەرزی وشەیەکی ناپێویست بکات، بە پێی ڕادەی پێویست ئەو وشەیە، نەبووەتە هۆکاری چڕکردنی جوانکاری.
لەکۆپلەیەکی تردا، ئاوها دەڵێت:

ئەو ڕۆژەی من دەمرم،
ئاگر لە سەرمانا دەلەرزێ،
دێتە بەر دەرگای ماڵ، زمانی گڕ ناکا،
چاو دەگێڕێ، بەڵکوو
لە یەکێ بپرسێ:
بۆچی مرد؟!
بۆچی مرد؟!
پاشای عەرشی سەدەی بیست و سێ؟!

هەستدەکەین ناوپۆشی ئەم کۆپلەیە، پێویستی بەم ئامڕازە لێکدەرە نەدەکرد، کە دەکاتە "بەڵکو،" ئامڕازەکان بە گشتی چێی شیعر شی دەکەنەوە و هەندێجار لە شیعربوونی دەخەن و، بەرەو بازنەی پەخشان پەلکێشی دەکەن.

ڕەشەبا لە شوێنی خۆی دەوەستێ،
کزومات، بێ تاقەت
لە ژێر ساباتی خۆڵ بارینا.

لەم زەمینەدا، وشەی "بێتاقەت،" هیچ خستنە سەرێکی بۆ دەقەکە نییە، لەبەر ئەوەی "کزومات" خاسەتێکە بۆ بێتاقەتی دەگەڕێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، هەندێکی کەم، وشەی عەرەبی تێدایە، ئەگەر وشەی کوردیبان، هیچ زیانێکی بە چێژی دەقەکە نەدەگەیاند.
بە کورتی ئەم هەڵە بچووکە هونەرییانە، هیچ نەبووەتە بارگرانی بەسەر دەقەکەوە. لای شاعیر تەیب جەبار, بە تایبەتی لە هەردوو کۆمەڵە شیعری "ئەو ڕۆژەی من دەمرم" و "ئەو شیعرانەی ئاوە بە پیشەوە دەدەن" دەقەکان خاوەن کێشەکی ناوەکین، کە خۆرسک و ڕەسەنانە هاتووەتە دی. هەروەها، بەراژووکردنەوەی ژیربێژیی و کیمای وشە، ڕۆڵێکی یەکجار بەرچاویان لە بەرەو پێشبردنی دەقەکانی

شاعیردا بینیوە، کە ئەمەش وایکردووە شێوەی تەرزە زمانێکی تایبەت بە مۆرکی تەیب جەبار بڕسکێ.

بارۆخ: بارودۆخ، زەمینە، زەوینە، وەک تیبینی: بە هۆی ئەوەی وشەی “بارودۆخ” وشەیەکی لێکدراوە بە یارمەتی ئامڕازی ناوبەند دروستبووە، بۆ ئاسانکاری لە شێوەی دەربڕیندا، وشەکەمان لە بۆتەی داڕێژراودا داڕشتەوە.

سەرچاوە:

١- سەردەمانێ… تاریکی سپی بوو، تەیب جەبار، چاپخانەی پەنجەرە، 2015.